

УДК 343.1

В. І. Фелик

*кандидат юридичних наук, доцент,
директор Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Г. П. Долішний

*заступник директора Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ В УМОВАХ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до Інструкції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 року, діяльність органів досудового розслідування здійснюється відповідно до принципів верховенства права, законності; рівності перед законом і судом; поваги до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканності житла чи іншого володіння особи; таємниці спілкування, невтручання в приватне життя; недоторканності права власності; презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини; свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; змагальності сторін кримінального провадження та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередності дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічності; розумності строків досудового розслідування.

В удосконаленні цієї складної пізнавальної та дослідницької діяльності в умовах нового кримінального процесуального законодавства важливу роль відіграє передусім цілеспрямована, сумісна співпраця слідчих органів із підрозділами та службами поліції, іншими учасниками кримінального процесу.

Окресленою проблематикою в різні часи займалися провідні українські науковці та вчені ближнього зарубіжжя, зокрема Л.Ю. Ароцкер, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, О.О. Волобуєва, Г.Л. Грановський, А.В. Іщенко, В.В. Ковальов, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков, В.М. Махов, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, В.Ю. Шепітько та інші.

Водночас слід зазначити, що питання взаємодії слідчих, експертних та інших підрозділів органів внутрішніх справ (далі – ОВС) у контексті ухвалення нового кримінального процесуального законодавства, дискусій щодо кадрового реформування, відомчої належності та підпорядкування зазначених органів залишаються актуальними.

Незважаючи на демократичність, прогресивність і новизну ухваленого Кримінального процесуального кодексу України, майже 4-річна діяльність слідчих підрозділів із часу його запровадження засвідчила наявність низки серйозних проблем, які вимагають його доповнень та вдосконалення.

Зокрема, виникає ряд проблем під час застосування положень ст. ст. 234–237 КПК України, згідно з якими проведення огляду помешкання чи іншого володіння особи здійснюється лише згідно з ухвалою слідчого судді, яку можна отримати за клопотанням слідчого після внесення даних до ЄРДР. Внаслідок зазначеного втрачається можливість негайної фіксації та вилучення слідів злочину, проведення необхідних судових експертиз, а також подальшого розкриття злочину.

Слід зазначити, що термін, визначений у ст. 171 КПК України щодо арешту тимчасово вилученого майна не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, не дає можливість провести необхідні експертизи вказаного майна з метою визначення необхідності його арешту чи повернення власнику. Крім цього, під час розгляду клопотань слідчих про арешт тимчасово вилученого майна слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотань у зв'язку з відсутністю власника, документів на право власності на вказане майно, його вартості тощо. А у випадку вилучення під час огляду місця події майна, яке належало померлій особі, чи знарядь злочину, власник яких не встановлений, розгляд вказаних клопотань зводиться до абсурду.

Не менш важливими є проблеми проведення негласних слідчих дій під час застосування глави 21 КПК України.

Так, кількість слідчих (розшукових) дій, які проводяться лише за ухвалами суду, значно розширена в порівнянні з положеннями КПК України 1960 року, однак порядок отримання ухвал суду залишився нерегульованим. Кожне клопотання слідчого розглядається слідчим суддею під час судового засідання, яке триває 20–30 хвилин з проведенням аудіозапису. Враховуючи час, який витрачається на підготовку клопотання, його погодження в прокуратурі, подання в канцелярію

суду, судове засідання та час очікування на отримання рішення, слідчий витрачає на отримання однієї ухвали 50% часу свого робочого дня.

Не закріплено на законодавчому рівні розгляд клопотань щодо негласних слідчих дій слідчими суддями місцевих судів, що ускладнює порядок його розгляду (відповідно до ст. 247 КПК України такі повноваження мають тільки голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду області).

У ході проведення слідчими досудових розслідувань у кримінальних провадженнях виникає ряд проблем під час застосування глави 17 КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів.

Так, під час проведення досудового розслідування кримінальних проваджень щодо вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів з метою їх розкриття виникає необхідність у отриманні інформації, передбаченої п. 7 ст. 162 КПК України, а саме інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі про отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання тощо. Згідно з вимогами ст. 159 КПК України отримання такої інформації можливе тільки після винесення слідчим суддею ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163 КПК України), а враховуючи тривалі строки виконання такої ухвали, затягується розкриття вчиненого злочину.

Одним із проблемних питань в умовах дії нового КПК України є значне навантаження на слідчих ОВС щодо проведення досудових розслідувань кримінальних проваджень. Значна частина робочого часу слідчого затрачується на розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, оскільки на законодавчому рівні не вирішено питання про прийняття Закону України «Про кримінальні проступки» та не визначено уповноважених службових осіб, які б проводили розслідування таких проступків. Зазначене відволікає слідчого від проведення повного, швидкого та неупередженого розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів і прийняття щодо них остаточних рішень відповідно до КПК України в розумні строки.

Керуючись ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий прокурор не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування.

Після проведення досудового розслідування значна кількість кримінальних проваджень закривається на підставі п. 1, п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК

України у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення або події кримінального правопорушення.

Це зумовлено тим, що новим КПК не передбачено проведення дослідчих перевірок по заявах і повідомленнях про вчинені кримінальні правопорушення, які б давали змогу визначити наявність чи відсутність у діянні складу кримінального правопорушення або події кримінального правопорушення, і повністю виключено інститут відмови у порушенні кримінальної справи за наведених вище підстав.

Давно доведено, що вчинення злочину завжди залишає своє відображення в матеріальному світі. Завдання слідчого – якомога скоріше знайти такі матеріальні відображення, а це насамперед можливо за умов правильної взаємодії слідчого та експерта.

Необхідність використання спеціальних знань у ході розслідування обумовлюється змінами в характері злочинності, зростанням її організованості та професіоналізму. Злочинці ретельно готуються до реалізації своїх намірів, вдаються до приховання слідів, їх знищення чи спотворення. Це вимагає від слідчого застосовувати сучасні технічні засоби та методики для виявлення слідів із метою отримання від них необхідної інформації [1, с. 213–214].

Як справедливо зауважує Є.Д. Лук'янчиков, використання спеціальних знань у процесуальних формах реалізується шляхом взаємодії слідчих з обізнаними особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста або експерта в провадженні слідчих дій. Ця взаємодія виражається в безпосередній практичній, методичній та технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів для вирішення конкретних завдань розслідування [2].

Практичний аспект спільної діяльності слідчих та експертних підрозділів під час досудового розслідування визначається формуванням доказової бази. Практичним результатом взаємодії слідчого зі спеціалістами завжди стає криміналістична інформація, яка набуває орієнтуючого чи доказового значення [3].

Заслуговує на увагу думка про те, що необхідність застосування спеціальних знань виникає за умов, коли обставини злочину залишаються невідомими чи нез'ясованими, коли недостатніми є фактичні дані, що дозволяють відтворити механізм злочину [4, с. 6].

Інформація, яку слідчий отримує від спеціалістів, завжди має орієнтуюче значення, враховуючи процесуальне положення носія спеціальних знань. Слідчий використовує її для прийняття оптимальних процесуальних і тактичних рішень.

Ю.К. Орлов наголошує, що слідчий під час провадження слідчих дій може використовувати

будь-які спеціальні знання за тих самих умов, що і спеціаліст у певній галузі, але потрібно, щоб результатом такого дослідження був не висновок, а наочний факт (наприклад, виявлений невидимий слід руки), який буде доступний і зрозумілий для всіх учасників слідчої дії, які не володіють спеціальними знаннями. Що ж стосується висновків із використанням спеціальних знань, то це виключна прерогатива експерта, навіть якщо слідчий досить досвідчений, щоб їх зробити [5, с. 13].

Безпосередня практична діяльність криміналіста під час проведення слідчих дій, коли виникає необхідність застосування його спеціальних знань, навичок і досвіду, є завжди важливою. Наприклад, на початку 2012 року було розкрито вбивство двох молодих жінок, трупи яких виявили на сміттєзвалищі поблизу м. Івано-Франківська. Спеціалісти експертного підрозділу, які залучалися до огляду місця знахідки, виявили сліди крові. Цю слідову інформацію було вилучено, і за запаховим слідом собака з кінологічної служби «привів» до місця вчинення злочину – квартири, де проживали жінки. Потім оперативні працівники вийшли на особу злочинця. Вина вбивці була доведена за допомогою комплексу беззаперечних доказів, отриманих криміналістами та біологами в ході оглядів місць подій і проведених експертиз.

У лютому 2012 року було затримано організовану злочинну групу, яка спеціалізувалася на скоєнні квартирних крадіжок. У ході обшуків за місцем проживання фігурантів було вилучено значну кількість різноманітного взуття. За результатами перевірки вилученого взуття зі слідами, які знаходилися в колекції науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі – НДЕКЦ) (вилучені протягом 2010–2012 року з місць нерозкритих злочинів) був установлений збіг у дванадцяти випадках. Ще у восьми випадках був установлений збіг слідів від знарядь зламу, які знаходилися в колекції експертної служби, із робочими частинами знарядь зламу, що були вилучені в ході проведення обшуків за місцем проживання зловмисників. Окрім цього, у крадіїв було вилучено фрагменти циліндрових механізмів замків, і це дозволило у п'яти випадках довести, що вони складали єдине ціле з циліндровими механізмами, вилученими в ході огляду місць подій.

Таким чином, завдяки фаховим діям експертів, оперативному й ефективному використанню криміналістичних обліків слідчі органи отримали цінну інформацію щодо причетності затриманих осіб до 15 квартирних крадіжок, учинених на території Івано-Франківської області впродовж 2011–2012 років.

Заслуговує на увагу питання підпорядкування експертних підрозділів. У науковій літературі неодноразово з'являлися пропозиції щодо створення єдиної позавідомчої системи державних

судово-експертних установ, завданням яких стане проведення судових експертиз, наукова та науково-методична робота в галузі судової експертизи та криміналістики [6, с. 16].

На сьогодні неможливо стверджувати про відсутність прямого або опосередкованого впливу з боку оперативних працівників та органів досудового розслідування на судово-експертну діяльність експертної служби в системі Міністерства внутрішніх справ, а отже, і про незалежність, об'єктивність і законність судово-експертної діяльності.

Тривалі дискусії щодо необхідності розмежування функцій судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення досудового слідства з покладенням останніх на структурні підрозділи Національної поліції України (з виведенням їх з підпорядкування НДЕКЦ) привели до їх вирішення. На сьогодні державні та інші НДЕКЦ в регіонах виведено з системи Національної поліції та залишено у системі МВС України. При цьому на них покладено функції з організації підготовки, підвищення кваліфікації та атестації працівників зазначених структурних підрозділів поліції як спеціалістів-криміналістів, а також науково-методичного забезпечення їх діяльності. Одночасно частину співробітників експертної служби переведено в слідчі підрозділи Національної поліції з покладенням на них функцій техніко-криміналістичного забезпечення досудового слідства.

За таких обставин сьогодні незрозумілими залишаються питання відповідальних за формування та ведення криміналістичних обліків (відповідальність за якість об'єктів обліків та їх ефективність у розкритті злочинів на районному, обласному та центральному рівнях), узагальнення та поширення передового досвіду на основі участі фахівців служби в оглядах місця подій, підготовку методичних рекомендацій, аналіз експертної практики, науково-дослідну діяльність щодо розробки, освоєння та впровадження нових техніко-криміналістичних засобів, методів і методик виявлення, закріплення та вилучення слідів та інших речових доказів.

Цікавими, на наш погляд, були пропозиції П.І. Репешка про створення при Кабінеті Міністрів України Державного департаменту судово-експертного забезпечення правосуддя, якому пропонувалося перепідпорядкувати наявні науково-дослідні судово-експертні установи Міністерства юстиції України, установи судово-медичних і судово-психіатричних експертиз Міністерства охорони здоров'я, експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Державної прикордонної служби та Міністерства оборони. Крім того, передбачалося передати вищевказаному органу атестовані судово-експертні кадри, а також приміщення, устаткування, прилади, тех-

нічні засоби, архіви, колекції та бібліотеки спеціальної наукової, довідкової та експертної літератури [7, с. 119].

Але процес реформації вимагає чималих фінансових затрат і є тривалим за часом. Це створювало би неабиякі перешкоди швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів. У зв'язку з цим така пропозиція не знайшла підтримки під час реорганізації системи.

Таким чином, одним із головних завдань боротьби зі злочинністю в умовах нового кримінального процесуального законодавства є удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами та службами поліції, іншими учасниками кримінального процесу та прокуратури, а шляхами вирішення усіх зазначених проблемних питань є негайне внесення змін і доповнень до КПК України, а також ухвалення інших законодавчих актів, що не суперечать положенням цього кодексу.

Література

1. Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : [навч. посіб.] / Б.В. Романюк. – К. : Видавничий Будинок «Аванпост-Прим», 2010. – 303 с.

2. Лук'янчиков Є.Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань // Вісник національного технічного університету України «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – К., 2009. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2009-3/09-3-9.pdf>.

3. Кузьменко О.М. Взаємодія слідчого зі спеціалістами на досудовому слідстві / О.М. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NTP_2008/Pravo/33891.doc.htm.

4. Сырков С.М. Проведение предварительных исследований материальных следов на месте происшествия : [учеб. пособие] / С.М. Сырков, А.В. Фефилачев. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1986. – 28 с.

5. Орлов Ю.К. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве: [учеб. пособие] / Ю.К. Орлов ; МГЮА, 2004. – Вып. 1. – 23 с.

6. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі : [навч.-довід. посібник]. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2004. – 448 с.

7. Репешко П.І. Перспективи удосконалення організації судово-експертної діяльності в Україні / П.І. Репешко // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 26. – С. 116–121.

8. Варцаба В.М. До питання взаємодії слідчих та експертних підрозділів / В.М. Варцаба // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 1. – С. 220–225.

Анотація

Фелик В. І., Долишний Г. П. Проблеми діяльності слідчих підрозділів в умовах нового кримінального процесуального законодавства. – Стаття.

Аналізуються окремі аспекти діяльності підрозділів досудового розслідування в умовах нового кримінального процесуального законодавства, проблемні питання та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: злочинність, експерт-криміналіст, експертні підрозділи, сліди злочину, технічні засоби, спеціальні знання, експертиза.

Аннотация

Фелик В. И., Долишний Г. П. Проблемы деятельности следственных подразделений в условиях нового уголовного процессуального законодательства. – Статья.

Анализируются отдельные аспекты деятельности подразделений досудебного расследования в условиях нового уголовного процессуального законодательства, проблемные вопросы и пути их разрешения.

Ключевые слова: преступность, эксперт-криминалист, экспертные подразделения, следы преступления, технические средства, специальные знания, экспертиза.

Summary

Felik V. I., Dolishniy H. P. Problems of activity of the investigation agencies in conditions of the new criminal procedural code. – Article.

Some aspects of activity of the investigation agencies in conditions of the new criminal procedural legislature are analyzed along with the other problematic issues concerned and the ways for their solution.

Key words: crime, expert criminologist, expert units, evidence of a crime, technical facilities, special knowledge, expertise.